

Діагностування духовності вихованців: кватернерний підхід

У статті висвітлено проблему діагностування духовності вихованців ПТНЗ на основі кватернерного підходу, що забезпечує достатньо докладну й адекватну диференціацію рівнів та динаміки їхнього духовного розвитку.

Ключові слова: духовність, виховання, педагогічне діагностування, кватернерний підхід.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасний стан і розвиток системи національної освіти в Україні ставить відповідні завдання і перед системою ПТО. Поряд із підготовкою конкурентоздатних, висококваліфікованих працівників робітничих професій, спроможних на практиці реалізовувати свій фаховий та творчий потенціал, залишається актуальною в сучасних умовах глобальної інформатизації та девальвації духовно-моральних цінностей також і проблема вдосконалення та оновлення змісту системи виховання учнів ПТНЗ на засадах її гуманізації та досягнення всіма учасниками навчально-виховного процесу рівнів високої моральності та духовності. Останні два критерії психолого-педагогічного розвитку особистості тісно пов'язані та добре корелюють між собою, оскільки моральність поведінки людини свідчить, передусім, про її високий духовний розвиток, про спрямованість особистості на вічні духовні цінності й ідеали, які обов'язково мають гуманістичну першооснову. У зв'язку із цим набирає актуальності також і проблема діагностування рівнів духовності учнів ПТНЗ, один із варіантів розв'язання якої (на основі кватернерного чи четвертинного підходу) ми пропонуємо в цій статті.

Аналіз останніх наукових досліджень цієї проблеми. Різні аспекти, пов'язані з проблемою педагогічного діагностування, досліджували такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як Б. Бітінас, І. Булах, В. Максимов, Л. Катаєва та ін. Серед 14 дисертацій, присвячених дослідженню проблем сучасного морального та духовного (релігійного) виховання в Україні й захищених за останні 13 років, у 7 з них при діагностуванні рівнів моральної вихованості застосовується тріадний спосіб їх диференціації (високий, середній, низький або ж достатній, середній, низький – в одному випадку). У п'яти ж використовується кватернерний спосіб розподілу (високий, достатній, середній, низький або ж високий, середній, низький та найнижчий – в одному випадку). Але в цих публікаціях увага авторів не зосереджувалася на проблемі діагностування рівнів духовності учнів ПТНЗ на основі кватернерного підходу. Саме цю прогалину й покликана заповнити наша стаття.

Мета статті – дослідити на основі кватернерного чи четвертинного підходу проблему встановлення рівнів духовного розвитку учнівської молоді ПТНЗ та їхнього діагностування в процесі навчання.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Очевидно, для того щоб повноцінно висвітлити тему нашої статті, потрібно спочатку розглянути концепти «духовність», «виховання», «діагностування», «кватернерний підхід», тобто розкрити той зміст, який ми вкладаємо в ці поняття. Лише на основі такого концептуального аналізу можна в подальшому синтезувати ці складні компоненти в єдиний ансамбль чи інтегрований комплекс.

На нашу думку, духовність – це, переусім те, що поєднує людину з Богом, із вищим духовним світом, дає змогу долучитись до цього світу, вже тут на землі стати причасником вічного небесно-духовного Царства Божого, підняти над буденністю тимчасового матеріально-тілесного життя, перемогти під благодатною дією Духа Святого свою вроджену та набуту гріховність, звільнитись від неї та зрештою спастись від покарання за гріхи, від вічного пекла. Тому нам імпонує визначення духовності як прояву Духа Святого в людській особистості [5, 7]. Але це лише половина справи, адже великою мірою, чи буде та наскільки проявиться благодатна дія Святого Духа в житті людини та чи спасеться вона, залежить також і від самої людини, від того, чи готова вона сама сприйняти цю дію у своє серце та душу, що сама вона робить для власного одухотворення та спасіння. Тому ми дали таке визначення духовності. Духовність – це діяльність людини, спрямована на пріоритет духовних цінностей під дією Духа Святого заради спасіння своєї безсмертної душі [4, 32]. Як бачимо, у це визначення входить чотири компоненти: особистісний, діяльнісний, чи праксеологічний, ціннісний чи аксіологічний, спасительний чи сотеріологічний.

Отже, духовність передбачає таку діяльність людини, яка направляє її до вічних духовних цінностей та ідеалів (віри, надії, любові, миру, милосердя, смиренності, відповідальності, толерантності, лагідності, стриманості, довготерпіння, доброти тощо), до підпорядкування тіла духові, (які згідно з Біблією є непримиримими антагоністами (Гал. 5, 17)), до входження на основі цього у сферу світла, у сферу дії Святого Духа, звільнення Ним людини від рабства гріху, повернення її до Бога та спасіння. Для цього передусім потрібно забажати свого спасіння, визнати себе грішником, духовно вбогим і неспроможним самостійно подолати свою гріховність, щиро покаятись у своїх гріхах. Слід також навчитись розрізняти в собі тілесні та духовні потяги і в смиренності чистого, щирого та доброго серця, довірившись у всьому Богові, з надією на Його милосердя та в любові до Нього та до людей під дією та керівництвом Духа Святого досягти свого спасіння, яке має стати метою та справою всього нашого життя.

Наступним одним із основних концептів цієї статті буде концепт «виховання». Виховання чи педагогічний процес – це педагогічна взаємодія, що відбувається із заданою метою за певних педагогічних умов. Трактуючи виховний процес в ПТНЗ як систему, зазначимо, що духовність, так само, як і духовно-моральні та гуманістичні цінності чи ідеали, оволодіння якими вона передбачає, не є його кінцевою метою, а, скоріше, важливим засобом та критерієм досягнення відповідного рівня чи вершини – сотеріологічного *Акме* (від грец. *soterion* – спасіння, *Акме* – вершина) у вихованні, який уможливує подальший духовний розвиток та спасіння душі вихованця. Системний підхід передбачає у вихованні виділення таких чотирьох компонентів: цільового, змістовного, операційно-діяльнішого, аналітико-результативного та чотирьох рівнів: онтологічного, гносеологічного, методологічного та праксеологічного [1, 78], взаємодія між якими повинна забезпечити цілісність, єдність, стабільність, комфортність для всіх учасників навчально-виховного процесу, синергізм, дієвість та ефективність цієї системи в досягненні поставленої мети.

Отже, ми підійшли до наступного з основних концептів цієї статті – «діагностування», чи «педагогічне діагностування». Воно, очевидно, є суттю чи змістом аналітико-результативного компонента виховної системи. Адже для того щоб контролювати поточну та кінцеву якість виховного процесу, встановлювати правильність й ефективність обраних методів, засобів та технологій виховання в досягненні заданої мети, тобто відповідність нашого руху кінцевому пункту призначення, потрібно організувати також і надійну систему зворотного зв'язку між педагогічною взаємодією та отриманими результатами впродовж усього педагогічного процесу для вчасного коригування та вдосконалення операційно-діяльнісного компонента системи виховання. Отже, мета педагогічної діагностики (від грец. *diagnostikos* – здатність розпізнавати) передусім полягає у вивченні результативності навчально-виховного процесу на основі змін у рівні вихованості та навченості тих, хто навчається, а також змін ступеня педагогічної майстерності самих педагогів [3, 187] (останній показник не є предметом розгляду статті). У діагностуванні, звичайно, потрібно виокремити початкову діагностику (контроль вхідних параметрів виховної системи), проміжну діагностику (контроль проміжних результатів виховання) та кінцеву діагностику (контроль вихідних параметрів виховної системи). Очевидно, важливу роль у вихованні відіграє також періодичність, системність, систематичність та регулярність проміжного діагностування. Слід зазначити, що від якісного, вчасного й адекватного педагогічного діагностування (початкового, проміжного та кінцевого) великою мірою залежатиме також і кінцевий успіх усього процесу виховання.

Отже, тепер залишилося розглянути останній четвертий основний концепт нашої статті – «кватернерність». Треба зазначити при цьому, що, аналізуючи різноманітні явища, предмети чи процеси, людство віддавна використовує декілька основних систем їхнього розподілу на складові елементи заради більш точної й адекватної класифікації. До поширеніших із них належать такі: бінарні (подвійні), тріадні (потрійні) та кватернерні чи четвертинні.

Так, бінарні системи використовуються для класифікації, зазвичай, опозиційних, часто чорно-білих моральних систем: Бог – диявол, рай – пекло, світло – тьма, добро – зло, життя – смерть, гріх – праведність, любов – ненависть.

Тріадні системи також знайшли широке застосування, особливо там, де є три ступені порівняння (однофазових якостей), а середній елемент часто виступає посередником між іншими двома опозиційними: Трійця (Бог Отець, Бог Син, Бог Дух Святий); дух, душа, тіло; низький, середній, високий; минулий, теперішній, майбутній (час) тощо.

Поряд із цими системами широко використовують і кватернерні там, де теж є два опозиційних елементи чи якості (часом попарно), проте перехід між ними не такий різкий, як в тріадних системах і має обертальний, коловий характер: верх, низ, право, ліво; північ, південь, захід, схід; ранок, день, вечір, ніч; вишина, глибина, довжина, ширина (Еф. 3, 18), холеричний, меланхолічний, сангвінічний та флегматичний темпераменти; наука, релігія, філософія, мистецтво; чотири типи психічних функцій: інтуїція, мислення, відчуття (фізичні), почуття (емоції), чотири Євангелії, солодкий, солений, кислий, солодкий смаки тощо.

Ураховуючи останню обставину й те, що для концепту «духовність» опозицією є концепт «тілесність», ми для більш диференційованого, точного й адекватного діагностування рівнів духовності вихованців в ПТНЗ обрали також кватернерний підхід. Отже, наша вихідна класифікація буде мати такий вигляд (за ступенем зростання духовності): тілесний (бездуховний), тілесно-духовний, духовно-тілесний та духовний рівні, де частка духовності в структурі особистості становитиме приблизно від 0 до 25 %, від 25 % до 50 %, від 50 % до 75 % і від 75 % до 100 % відповідно. Тепер нам залишилось описати якісну сторону наведених вище рівнів духовності.

Отже, якими якостями характеризується рівень духовності, визначений нами, як «тілесний»? По-перше, людина цього рівня духовності в чомусь своєю поведінкою нагадує тварин, тобто вона живе в системі координат винятково тимчасових матеріальних цінностей і інтересів, не молиться Богу, зазвичай, не задумується над сенсом свого життя, не може чітко встановити різницю між гріховною та праведною поведінкою, не боїться потрапити в пекло, практично не читає Біблії, не відвідує ніяких богослужінь, легко підпадає під вплив навколишнього середовища. Така людина абсолютно не виокремлює себе від своїх дій, загалом характеризується незрілістю та недорозвиненістю психічного розвитку, інфантилізмом, нестриманістю почуттів, бажань, емоцій, байдужістю та нехтуванням суспільних моральних принципів, ідеалів, норм, оцінок інших людей, певною цинічністю поведінки, зловживанням алкоголем, цигарками, наркотиками, розбещеністю, відсутністю самокритичності. Шукають такі люди компанії собі подібних, загалом задоволені існуючим станом речей і не прагнуть ніякого духовного розвитку чи будь-яких змін у своєму житті та поведінці.

Наступний, другий, тілесно – духовний рівень духовності є проміжним між тілесним та духовним, із переважаючим впливом на психіку та поведінку тілесних чинників. У таких людей помітне бажання щось змінити в духовно-моральному аспекті у своєму житті, більш диференційований та вимогливий підхід до нього, до себе та до інших людей. Вони іноді цікавляться питаннями власного духовного розвитку, сенсу життя, проте далі теорії цей процес, зазвичай, не йде й не набирає системності та цілеспрямованості, має лиш спонтанний, вибіркового та випадкового характеру. Часом ці люди беруть до рук Біблію, іноді у скрутних ситуаціях можуть молитися, відвідувати богослужіння, обмежувати свої бажання та стримувати емоції, каятись у скоєних злочинах, хоча, проте, лише поверхово і більшою мірою суто формально.

Третій, духовно-тілесний рівень духовності, що також є проміжним між тілесним та духовним, проте, з переважаючими вже духовними чинниками (понад 50 %) психіки та поведінки над тілесними, характеризується, передусім тим, що людина не задовольняється існуючим станом речей, хоче змінити своє життя, прожити його чесно та порядно, хоча часто й не знає, як це зробити. Вона виокремлює себе від своїх дій та бажань, часто вирізняє гріховну поведінку від праведної, намагається приборкувати, хоча й не завжди результативно, свої негативні емоції, бажання, ступінь покаяння в

неї більш щирій та глибшій, ніж на попередньому рівні. Така людина уникає спілкування з людьми тілесного типу, шукає смислу свого життя, більш-менш регулярно читає та вивчає Біблію, відвідує богослужіння. Проте у справі свого спасіння вона покладає надію більшою мірою на свої власні сили, не може повністю у всьому довіритись Богові, хоча і розуміє, що нічого в навколишньому світі випадкового, без Його святої волі не буває.

Останній і найвищий рівень духовності, названий нами духовним, характеризується тим, що тут людина чітко усвідомлює для себе і своїх близьких та інших людей усю небезпеку гріховної поведінки, яка призводить до вічного пекла. Вона розуміє, що постійно змушена вибирати, і від цього вибору великою мірою залежить її подальша доля тут і у вічності. Така людина також усвідомлює, що власними зусиллями вона ніколи не спасеться, тому постійно чинить добрі діла, читає Біблію, відвідує богослужіння, регулярно молиться, щоб весь час контактувати з Богом, Котрому повністю довіряє свою долю і від Котрого постійно очікує отримати Духа Святого. Вона розцінює своє життя як хрест, на якому «духом умертвляє тілесні вчинки» (Рим. 8, 13) і яке повністю та цілком присвячує Богові заради свого спасіння та спасіння інших людей і з яким готова розстатись у будь-який момент заради вічної слави у Царстві Божому.

Отже, виховання духовності в учнів ПТНЗ, на нашу думку, полягає передусім у педагогічному діагностуванні їхнього початкового персонального рівня духовності та на основі певних організаційно-методичних заходів (операційно-діяльнісного та змістового компонентів педагогічної системи) формування особистісного підходу до поступового переходу від нижчого рівня духовності до вищого в умовах сприятливого духовно-акмеологічного педагогічного середовища і всього навчального закладу, і кожного навчального колективу.

Щоб завершити висвітлення теми статті, ми повинні зупинитися безпосередньо на методиці педагогічного діагностування виховання духовності учнів ПТНЗ.

Безперечно, це діагностування має передовсім бути не тільки та не стільки констатувальним, як формувальним і розвивальним, тобто незалежно від форми, всі діагностичні заходи (спостереження, бесіди, диспути, інтерв'ювання, тест-анкетування, проблемне опитування, рейтингування тощо) мають спрямовувати кожного вихованця на підвищення свого рівня духовності, на стимулювання до зацікавлення у своєму духовному зростанні, мати цілеспрямований, спонукальний, системний та комплексний характер. Для прикладу запропонуємо такі запитання для діагностичного анкетування, яке може за індивідуальним вибором бути й анонімним і повторюватись раз на півроку: Чи вірите ви в Бога (безсмертність душі)? Що для вас є віра? Як часто і чи регулярно ви читаете Біблію (відвідуєте богослужіння)? У чому полягає смисл вашого життя? Коли ви востаннє читали Біблію (молились Богу)? Хто для вас є життєвим ідеалом і чому? Що для вас важливіше: бути добрим чи багатим? Чому? Яка найбільша небезпека існує для вас? Що ви найбільше цінуйте в людях? Що ви найбільше не сприймаєте в інших (в собі)? Чи зловживаєте ви алкоголем (сигаретами)? Що ви хотіли би змінити собі? Що таке духовність? Що означає бути духовним? Які синоніми (антоніми) до слова духовність? Чи пов'язана духовність зі спасінням душі? Що таке смерть? Чи боїтесь ви смерті? Чи готові ви ціною власного життя спасти інших? Кого? тощо. Головне, звичайно, домогтись, щоб діти повірили наставникові та відповідали на всі запитання щиро та відверто.

Для встановлення рейтингу персонального рівня духовного чи сотеріологічного IQ (SQ – *Spirituality Quotient* (англ.) – коефіцієнт духовності) можна вибрати десять позитивних особистісних духовно-моральних характеристик (наприклад: доброта, щирість, відповідальність, лагідність, стриманість, щедрість, співчутливість, чесність, милосердя, смиренність тощо) й оцінити за цими параметрами кожного вихованця за десятибальною системою. Для більшої об'єктивності та активнішого залучення всіх учнів до педагогічної взаємодії можна запропонувати кожному оцінити себе та своїх колег (останнє може бути анонімним), отримані результати порівняти між собою й вивести середнє значення рейтингу (від 0 до 100). І, нарешті, слід безпосередньо поставити кожному ключове запитання: Якою ви вважаєте себе людиною (тілесною, тілесно-духовною, духовно-тілесною, духовною) і чому? Отримані результати також потрібно порівняти з оцінками колег і вихователя (класного керівника). Такі та подібні до них діагностичні заходи (не рідше раз на півроку), мають, на нашу думку, привернути увагу дітей до проблеми спасіння власної душі, до свого духовного розвитку, а також допомогти навчально-виробничому персоналу адекватно встановити персональний рівень духовності кожного вихованця та ефективно відстежувати його динаміку в процесі виховання, забезпечуючи успіх в духовно-моральному становленні особистості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, ми встановили, що духовність є важливим показником внутрішнього стану та розвитку людини, достатній рівень якої забезпечує просування особистості в напрямку свого індивідуального спасіння, що не може, на нашу думку, не бути головним завданням та метою будь-якого виховання в будь-якій освітньо-виховній системі. Це особливо стосується системи ПТО, де вхідний рівень духовності не є, очевидно, найвищим порівняно з іншими освітньо-виховними закладами, а особистісні негативні деформації та соціально-моральне середовище не завжди сприяють належному духовному зростанню учнів. Важливим, можна сказати, базовим елементом у вихованні духовності, отже, є вчасне, адекватне та достатньо диференційоване педагогічне діагностування рівнів духовності вихованців та динаміки їхнього духовного розвитку в процесі виховання та навчання. Запропонований для цієї мети кватернерний підхід за належної організації дасть змогу, на нашу думку, достатньо плідно й ефективно розв'язати весь комплекс питань, пов'язаних із проблемою діагностування духовності учнів, сприяти їхньому духовному зростанню та спасінню. Подальшого розвитку, очевидно, вимагає розроблення, вдосконалення та впровадження ефективних методів і технологій, педагогічного діагностування рівнів та динаміки духовності в процесі навчання і виховання.

Джерела та література

1. Ананьин Г. Е. О системном подходе в воспитании / Г. Е. Ананьин // Педагогика. – 2011. – № 8. – С. 77–84.
2. Библия: Книги Священного Писання Ветхого и Нового Завета. – М. : Изд. Моск. Патриархии, 1968. – 1372 с.
3. Сіткар С. В. Особливості підготовки майбутніх інженерів-педагогів у галузі транспорту до організації педагогічного діагностування / С. В. Сіткар // Комп'ютерно-інтегровані технології: освіта, наука, виробництво. – 2011. – № 4. – С. 186–191.
4. Тоцький І. Л. Духовна складова стратегічного розвитку освіти / І. Л. Тоцький // Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти : зб. наук. пр. / за заг. ред. канд. філос. наук М. А. Журби. – Ч. II. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. – С. 120–132.
5. Турбовской Я. С. Духовность как объект методологического рассмотрения / Я. С. Турбовской // Педагогика. – 2009. – № 9. – С. 3–13.

Тоцький Ігорь. **Диагностирование духовности воспитанников: кватернерный подход.** В статье рассматривается проблема диагностирования духовности воспитанников ПТУЗ на основании кватернерного подхода, что обеспечивает достаточно детальную и адекватную дифференциацию уровней и динамики их духовного развития.

Ключевые слова: духовность, воспитание, педагогическое диагностирование, кватернерный подход.

Totskyi Igor. **Diagnosis of the Spirituality of Pupils: Quaternary Approach.** In the article problem of the diagnostic of the spirituality of pupils of PTEI is considered on the grounds of quaternary approach, which provides the sufficient detailed and adequate differentiation of and levels and dynamics of their spiritual development.

Key words: spirituality, education, pedagogical diagnostics, quaternary approach.

Стаття надійшла до
редколегії
20.02.2013 р.